

Бертольт Брехт (повне ім'я: Ойген Бертольд Фрідріх Брехт) – німецький драматург і поет. Його вважають засновником епічного («діалектичного») театру (відомого руйнуванням так званої «четвертої стіни»). Почав свою діяльність у 1918 р., а вже з другої половини 1920-х рр. у розвитку митця відбувся злам, який охопив усі рівні його духовного життя. 1933 рік змусив драматурга покинути «коричневу» батьківщину. Так розпочався період еміграції, що тривав довгих п'ятнадцять років. Саме тоді були написані твори, спрямовані проти милітаризму, зокрема «Страх і злидні у Третій імперії», а також «Пан Пунтіла і його слуга Матті» та «Добра людина із Сичуані».

«Страх і злидні у Третій імперії» (1939, Данія): спільна назва для різних життєвих сцен (зонгів), написаних у перші роки еміграції в Данії. Брехт писав їх, згідно з його свідченнями, «під впливом газетних заголовків, статей у пресі та свідчень очевидців». На перший погляд у них нема нічого спільного: персонажі, теми, події – усе, крім місця дії, унікальне. Та це лише на перший погляд. Якщо ж почати аналізувати, то побачимо, наскільки далеко і наскільки сильно проник фашизм у життя Німеччини. Не залишилося жодної сфери життя, яка була б «чистою» від цієї хвороби.

Батьки бояться власних дітей; діти – заручники системи, котра каже їм про вищі цілі й суспільне благо; коханий може помітити тебе крейдяним хрестом, і ти більше не можеш йому довіряти (чи можеш?); коли прощаєшся із дружиною влітку, то обіцяєш, що за місяць усе буде гаразд, і даєш їй найтеплішу шубу. Чи залишилося щось, чого не поглинув фашизм?

«Пан Пунтіла і його слуга Матті» (1940, Фінляндія): комедійна побутова п'єса про п'яничку Пунтілу та його вірного слугу Матті.

Власник великого маєтку пан Пунтіла в стані сп'яніння – надзвичайно доброзичлива, весела та щира людина. Він любить усіх і вважає, що його люблять так само. Він готовий проявляти добро до кожного, готовий оплачувати усі, бодай і уявні, рахунки і навіть видати свою доньку заміж за власного слугу Матті. Усе було б нічого, та часом із Пунтілою трапляються «приступи тверезості», під час яких він кардинально інша людина. Разюча зміна характеру однієї і тої самої людини залежно від різних обставин нашттовхує на роздуми про те, як ми самі змінюємося з огляду на оточення і наше ставлення до подій.

Хоч п'єса і є комедійною, проте вона змушує задуматися і провести глибинний аналіз, спрямований на дослідження нашого внутрішнього світу.

«Добра людина із Сичуані» (1941, Фінляндія): ця п'єса-парабола, задумана як побутова драма, – яскраве втілення авторської теорії про епічний театр. Вона далася автору, за його ж словами, «так складно, як ніяка інша».

Боги спускаються на землю, щоб вирішити спір і відшукати «добру людину». У столиці провінції Сичуань вони намагаються знайти нічліг із допомогою продавця води Ванга, та всюди на них чекає відмова. Єдина, хто погоджується прийняти Богів, – проститутка Шен Те. Як віддяку і стимул залишатися такою ж доброю, боги дають дівчині трішки грошей, за які вона купує тютюнову крамничку. Та до чого приведе доброта дівчини? Адже що більше добра вона робить, то більше неприємностей їй завдають. Які негаразди чекають на головну героїню, і як вона їх подолає? Чи існує справжня любов, яка не має матеріального підкріплення? Чи можемо ми залишатися добрими у цьому світі? Хто така «добра людина»? Чи може вона бути доброю в тих соціальних обставинах, які маємо сьогодні? «Добра людина із Сичуані» нагадує пролог із «Фауста», та на цей раз об'єктом перевірки богів є проста бідна дівчина.

ТРИ П'ЄСИ
З ЕКЗИЛЮ

БРЕХТ

БЕРТОЛЬТ БРЕХТ

ТРИ П'ЄСИ З ЕКЗИЛЮ

Bibliothek der deutschsprachigen Literatur
Бібліотека німецькомовної літератури

Меридіан серця

Meridian des Herzens

Bertolt Brecht

DREI STÜCKE AUS DEM EXIL

Ins Ukrainische übersetzt von *Mykola Lipisivitskyi*

Czernowitz – 2021

Бертольт Брехт

ТРИ П'ЄСИ З ЕКЗИЛЮ

Переклад з німецької *Миколи Ліписівіцького*

Чернівці – 2021

УДК 82-2
Б 87

Брехт, Бертольт

Три п'єси з екзилу / Бертольт Брехт ; пер. з нім. Миколи Ліпісівіцького. –
Чернівці : Книги – XXI, 2021. – 440 с.

ISBN 978-617-614-328-4

Під обкладинкою цієї книги зібрані три твори відомого німецького драматурга Бертольта Брехта: «Страх і злидні у Третій імперії», «Добра людина із Сичуані» та «Пан Пунтіла і його слуга Матті». Кожен із цих творів окремий, але всі увійшли до «золотого фонду» німецькомовної літератури ХХ ст., хоч і написані в екзилі, коли автор мусив тікати з Німеччини після приходу до влади нацистів й «міняв країни частіше, ніж черевики». У них ви знайдете відповіді на безліч запитань, як і філософських, наприклад, чи можна довіряти найріднішим, як ми змінюємося під впливом суспільства чи хто така «добра людина» і як нею залишитися, так і побутових: хто ми коли вип'ємо: добрий чи злий Пунтіла, як вправно маскуватися так, щоб навіть боги тебе не впізнали та як женитися на доньці свого господаря й чи варта ця гра свічок?

Gefördert von der «A und A Kulturstiftung»

Книгу видано за підтримки Культурного фонду «А und А»

Перекладено за виданням:

Brecht, Bertolt. Furcht und Elend des Dritten Reiches. 24 Szenen. – Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1979. – 125 S. Brecht, Bertolt. Der gute Mensch von Sezuan / Brecht, Bertolt: Ausgewählte Werke in sechs Bänden. Jubiläumsausgabe zum 100. Geburtstag. Zweiter Band. Stücke 2. – Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1997. – S. 191-295. Brecht, Bertolt. Herr Puntila und sein Knecht Matti / Brecht, Bertolt: Ausgewählte Werke in sechs Bänden. Jubiläumsausgabe zum 100. Geburtstag. Zweiter Band. Stücke 2. – Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1997. – S. 297-384.

Усі права застережено. Відтворювати будь-яку частину цього видання в будь-якій формі та в будь-який спосіб, зокрема електронно, без письмової згоди правовласників заборонено.

Bertolt Brecht, Furcht und Elend des Dritten Reiches © Bertolt-Brecht-Erben / Suhrkamp Verlag 1957.
Bertolt Brecht, Der gute Mensch von Sezuan © Bertolt-Brecht-Erben / Suhrkamp Verlag 1955.
Bertolt Brecht, Herr Puntila und sein Knecht Matti © Bertolt-Brecht-Erben / Suhrkamp Verlag 1950.
All rights reserved.

© Книги – XXI, 2021, видання українською мовою

© Микола Ліпісівіцький, 2021, переклад

© Анна Стьопіна, 2021, обкладинка

ISBN 978-617-614-328-4

Страх і злидні у Третій імперії

НІМЕЦЬКИЙ ОГЛЯД ВІЙСЬК

Коли почули ми на п'ятий рік, що той,
Хто каже, ніби він Бога посланець,
Готовий до війни своєї, вже викувані ніби
Гармати, танки й есмінці і що стоїть
В його ангарах уже так багато літаків,
Що варто лиш йому відмашку дати,
І небо почорніє враз від них, то вирішили ми
Поглянути навкруги, що за народ і що за люди,
В якому стані, з якими помислами
Покличе він під свої стяги.

Ми влаштували огляд військ.

Потроху шкандибати
Пішов блідий, строкатий
Збрід. І попереду на висоті
Хрести на стягах криваво-червоних
Із балками гаків пречорних
Для простаків і бідноти.

А ті, що не марширують,
На всіх чотирьох плазують
У його велику війну.
Не чути плачу і стогону,
Жодних питань і гомону
Під маршів музику гучну.

Баби і діти теж тут,
Що змогли п'ять зим перебути.
Чи побачать ще п'ять? – Хтозна.
Старих і хворих не хочуть лишати,
Щоб у всій красі показати
Усі його війська.

1

НАЦІОНАЛЬНА ЄДНІСТЬ

Есесівців аж похилило.
Від їхніх промов і пива
Важкий кожен крок.
Народ має стати могутнішим,
А страх перед ним іще відчутнішим,
І жодних зайвих думок.

*Ніч на 30-те січня 1933 р. Двоє офіцерів СС ідуть униз
вулицею, ледве тримаючись на ногах.*

ПЕРШИЙ. Тепер наша взяла. Шикарно, факельна хода!
Вчора ще ніхто, а сьогодні вже у рейхсканцелярії. Вчора по-
скубані ворони, а сьогодні імперські орли.

Зупинилися і дзюрчать.

ДРУГИЙ. І тепер прийде національна єдність.
Я жду не дождуся подйому німецького народного духу,
якого ще ніхто не бачив.

ПЕРШИЙ. Спочатку треба повишкріпати справжніх
німців серед всякого наброду з нижчих расів. А куди це нас
вообще-то занесло? І прапорів щось не видно.

ДРУГИЙ. Щось ми заблудили.

ПЕРШИЙ. Паршиве містечко.

ДРУГИЙ. Бандіцький район.

ПЕРШИЙ. Думаєш, тут може бути опасно?

ДРУГИЙ. Ніякий прилічний фольксгеносе не буде жити в таких бараках.

ПЕРШИЙ. А щоб тобі хоть одне вікно світилося!

ДРУГИЙ. Нема нікого дома.

ПЕРШИЙ. А оті з брацтва? Думаєш, вони пошли, щоби ближче подивитися на світанок Третього Рейху? Давай пойдьом із прикритієм ззаду.

Хитаючись, ідуть далі один за одним.

ПЕРШИЙ. А це хіба не той район, що йде отак вздовж каналу?

ДРУГИЙ. Не знаю.

ПЕРШИЙ. То ми тут на розі були викурили одне кубло марксістов. Вони ще потом казали, буцім то була «Спілка католицьких семінаристів». Ото ж брешуть, собаки! На жодному не було білого воротничка.

ДРУГИЙ. Думаєш, він доб'єця національної єдності?

ПЕРШИЙ. Він усього доб'єця!

Зупиняється, наче вкопаний, і прислухається. Десять відчинилося вікно.

ДРУГИЙ. Що це?

Знімає свій револьвер із запобіжника. Якийсь старий чоловік у піжамі визирає з вікна, і чути, як він тихо гукає: «Еммо, це ти?»

ДРУГИЙ. То вони!

Починає бігати, немов божевільний, по колу і стріляти навсібіч.

ПЕРШИЙ *(кричить)*. Рятуйте!

У вікні будинку навпроти відчиненого вікна, де досі стоїть старий чоловік, чути страшний крик людини, в яку вцілили.

2

ЗРАДА

Ось зрадники, що не спали
 І сусідові яму копали.
 Бояться, що їх легко впізнають.
 Мабуть, «вулиця не забуває?».
 Сон не йде, кожен знає,
 Це ще не кінець, і чекають.

Бреслау, 1933 р. Квартира дрібних міщан. Жінка і чоловік стоять під дверима і підслуховують. Вони дуже бліді.

ЖІНКА. Вони вже внизу.

ЧОЛОВІК. Ще ні.

ЖІНКА. Вони зламали поручні. Він був уже без свідомості, коли його витягали із квартири.

ЧОЛОВІК. Так я ж тільки сказав, що радіо із закордонними передачами було не звідси.

ЖІНКА. Але ж ти не тільки це сказав.

ЧОЛОВІК. Я більше нічого не казав.

ЖІНКА. Не треба так на мене дивитися. Якщо ти більше нічого не казав, то, значить, ти нічого не казав.

ЧОЛОВІК. От і я про це.

ЖІНКА. Чому ти не підеш у відділок і не скажеш, що до них у суботу ніхто не приходив.

Пауза.

ЧОЛОВІК. Я не піду у відділок. Це звірі, якщо таке з ним зробили.

ЖІНКА. Він отримав по заслугі. Навіщо він лізе в політику?

ЧОЛОВІК. Але ж куртку не треба було рвати. Наш брат зараз не розкошує.

ЖІНКА. Куртка тут ні до чого.

ЧОЛОВІК. Не треба було її рвати.

3

КРЕЙДЯНИЙ ХРЕСТ

А зараз подивимося на штурмовиків*,
що мов та згряя мисливських псів,
яких спустили на свого ж брата.
Вони їх товстим бонзам** до ніг приносять,
Вітаючи руку деруть і щосили голосять.
Долоня – пуста й криваво-рудувата.

Кухня у будинку багатих господарів. Штурмовик, кухарка, служниця, шофер.

СЛУЖНИЦЯ. Невже у тебе справді лише пів години часу?

ШТУРМОВИК. Нічні тренування!

КУХАРКА. Що ж це у вас за тренування такі постійно?

ШТУРМОВИК. Службова таємниця!

КУХАРКА. Буде облава?

ШТУРМОВИК. Еге, от вам кортить усе знати! Але від мене ніхто нічого не дізнається. Тут вам нічого ловити.

СЛУЖНИЦЯ. І оце тобі треба ген аж до Райнікендорфа***?

* «Штурмовики» – популярне позначення загонів СА (нім. Sturmabteilung), воєнізованого утворення НСДАП. – Тут і далі прим. перекл., якщо не зазначено іншого.

** Бонза (бодзу, «голова храму») – настоятель буддистських громад. Із часом почали використовувати у зневажливому значенні на позначення несумлінних монахів, незрілих хлопців і лисих людей, у нацистській Німеччині – високопосадовців. – Прим. ред.

*** Райнікендорф (нім. Reinickendorf) – у 20–30-ті рр. XX ст. один із промислових робітничих районів Берліна, розташований на північно-західній окраїні.

ШТУРМОВИК. До Райнікендорфа або Руммельсбурга*, чи, можливо, навіть до Ліхтерфельде**, а що?

СЛУЖНИЦЯ (трохи спантеличено). Може, хочеш трохи щось поїсти перед тим, як іти?

ШТУРМОВИК. Хто від такого відмахувався б? Ударимо по гуляшшу з усіх гармат!

Кухарка приносить тацю.

ШТУРМОВИК. Еге ж, зайвого не патякати! Завжди захоплювати ворога зненацька! Завжди з'являтися звідти, де все здається таким безхмарним. Подивіться на фюрера, коли він готується вдарити! Незбагненно! Нічого не знаєш наперед. Можливо, він і сам нічого наперед не знає. А потім усе відбувається блискавично. Найкрутіші справи. Ось, що змушує всіх боятися нас. (Обв'язався серветкою. Піднявши ніж та виделку, перепитує.) Господарі не заявляться, мов сніг на наші голови, Анно? А в мене рот буде напханий майонезом. (Каже, вдаючи, ніби з повним ротом.) Гайль Гітлер!

СЛУЖНИЦЯ. Ні, вони спочатку подзвонили б, щоби по них приїхали, чи не так, пане Франке?

* Руммельсбург (нім. Rummelsburg) – у 20–30-ті рр. XX ст. один із промислових робітничих районів на північно-східній окраїні Берліна, де народився відомий учасник Руху опору, комуніст Альфред Ковальке, котрий нелегально відвідував Берлін для організації боротьби проти нацизму. А також Маргарет Штеффін – акторка, письменниця і секретарка Бертольта Брехта; вона брала активну участь у творчості драматурга в період написання циклу сцен «Страх і злидні у Третій імперії» (1937–1938).

** Ліхтерфельде (нім. Lichterfelde) – південно-західний район Берліна, відомий численними дорогами віллами. У часи Третього Рейху там дислокувалася Перша лейб-гвардійська танкова дивізія СС «Адольф Гітлер».

ШОФЕР. Як ви кажете? А, так, саме так!

Штурмовик, заспокоївшись, приступає до таці.

СЛУЖНИЦЯ (*сидячи поряд*). Не дуже втомився?

ШТУРМОВИК. Колосально.

СЛУЖНИЦЯ. Але ж ти вільний у п'ятницю?

ШТУРМОВИК (*киває*). Якщо нічого не трапиться.

СЛУЖНИЦЯ. Знаєш, а ремонт годинника коштував чотири марки п'ятдесят.

ШТУРМОВИК. Яка нахабність!

СЛУЖНИЦЯ. Сам годинник коштував лише дванадцять марок.

ШТУРМОВИК. А той молодчик із аптеки все ще чіпляється до тебе?

СЛУЖНИЦЯ. Бог із ним.

ШТУРМОВИК. Тобі досить слово мені сказати.

СЛУЖНИЦЯ. Я ж тобі все кажу. Ти зараз у нових чоботах?

ШТУРМОВИК (*неохоче*). Так. А що?

СЛУЖНИЦЯ. Мінно, ви вже бачили нові чоботи Тео?

КУХАРКА. Ні.

СЛУЖНИЦЯ. То покажи, Тео! Зараз побачите.

Штурмовик, продовжуючи жувати, висовує ногу для огляду.

СЛУЖНИЦЯ. Гарно, еге ж?

Штурмовик щось шукає поглядом навколо.

КУХАРКА. Щось не так?

ШТУРМОВИК. Трохи в горлі пересохло.

СЛУЖНИЦЯ. Хочеш пива? Зараз принесу. (*Вибігає.*)

КУХАРКА. Вона заради вас, пане Тео, всі ноги збігає!

ШТУРМОВИК. Авжеж, у мене все має робитися саме так. Блискавично.

КУХАРКА. Ви, чоловіки, інколи забагато собі дозволяєте.

ШТУРМОВИК. Бадам таке подобається. (*Побачивши, що кухарка піднімає важкий казан.*) Що ви там надриваєтеся? Облиште, це справа для мене. (*Перетягує для неї казан.*)

КУХАРКА. Дуже мило. Ви щоразу знайдете, чим би мені допомогти. Не всі такі люб'язні.

Поглядаючи на шофера.

ШТУРМОВИК. Та не співайте тут дифірамбів. Таке ми робимо залюбки.

Хтось стукає у входні двері на кухню.

КУХАРКА. Це мій брат. Приніс лампу для радіо.

Впускає свого брата, робітника.

КУХАРКА. Мій брат.

ШТУРМОВИК і ШОФЕР. Гайль Гітлер!

Робітник щось бурмоче, що, як дуже захотіти, можна зрозуміти як «Гайль Гітлер».

КУХАРКА. Ти з лампою?

РОБІТНИК. Так.

КУХАРКА. Можливо, і вкрутиш її одразу?

Обоє виходять.

ШТУРМОВИК. Що це за один?

ШОФЕР. Безробітний.

ШТУРМОВИК. Частенько він заходить?

ШОФЕР *(знижує плечима)*. Та я ж тут рідко буваю.

ШТУРМОВИК. Ну, товстусі я довіряю, вона просто золота людина у плані національної свідомості.

ШОФЕР. Сто відсотків.

ШТУРМОВИК. Але саме тому її брат може бути зовсім іншим.

ШОФЕР. Ви підозрюєте його у чомусь конкретному?

ШТУРМОВИК. Я? Ні. Ні! Я ніколи нікого не підозрюю. Знаєте, підозрювати – це практично те саме, що й бути впевненим. А це вже передбачає певні дії.

ШОФЕР *(бурмоче)*. Блискавично.

ШТУРМОВИК. Саме так. *(Відкинувшись на спинку стільчика, примруживши одне око.)* Ви зрозуміли, що він пробурмотів? *(Повторює рух привітання робітника.)* Може означати і «Гайль Гітлер», але не обов'язково. Подобаються мені такі братики.

Голосно сміється. Кухарка і робітник повертаються. Вона ставить йому якусь їжу.

КУХАРКА. Мій брат так добре розбирається в радіо. І водночас геть не любить його слухати. Якби у мене був час, то воно у мене було би постійно увімкненим. *(До робітника.)* А в тебе ж, Франце, часу більше, ніж треба.

ШТУРМОВИК. Справді? У вас є радіо, а ви його не вмикаєте?

РОБІТНИК. Інколи музику.

КУХАРКА. А він же зовсім із нічого змайстрував собі просто прекрасний апарат.

ШТУРМОВИК. А скільки у вас ламп?

РОБІТНИК *(пильно дивлячись на нього)*. Чотири.

ШТУРМОВИК. Ну, що ж, різні бувають смаки. *(До шофера.)* Чи не так?

ШОФЕР. Як ви кажете? А, так, звичайно.

Служниця приходить із пивом.

СЛУЖНИЦЯ. Холодне, мов лід!

ШТУРМОВИК *(приятно кладе свою руку на її)*. Дівчинко, та ти ж геть забігалася. Не треба було так поспішати, я міг би і почекати.

Вона наливає йому із пляшки.

СЛУЖНИЦЯ. Та нічого. *(Вітається за руку з робітником.)* Ви принесли лампу? Та посидьте якусь хвилю. Ви ж

знову, напевне, весь шлях подолали пішки. *(До штурмовика.)* Він живе в Моабіті*.

ШТУРМОВИК. А де ж моє пиво? Хтось випив моє пиво! *(До шофера.)* Це ви випили моє пиво?

ШОФЕР. Ні, звісно, що ні! Як вам таке спало на думку? Ваше пиво зникло?

СЛУЖНИЦЯ. Але ж я тобі наливала?

ШТУРМОВИК *(до кухарки).* То ось хто видудлив моє пиво! *(Голосно сміється.)* Ну, що Ви, заспокойтеся. Маленький фокус із улюблених пивничок штурмовиків! Випиваєш пиво так, аби ніхто не побачив і не почув. *(До робітника.)* Ви хотіли щось сказати?

РОБІТНИК. Старий фокус.

ШТУРМОВИК. То, можливо, ви повторите?! *(Наливає йому із пляшки.)*

РОБІТНИК. Добре. Отож ось моє пиво *(підіймає пиво вгору),* а зараз буде фокус. *(П'є пиво спокійно і насолоджується.)*

КУХАРКА. Але ж усе видно!

РОБІТНИК *(витираючи рота).* Невже? Тоді, здається, не пощастило.

ШОФЕР *(голосно сміється).*

ШТУРМОВИК. Це, по вашому, смішно?

РОБІТНИК. Ну, ви ж не могли зробити це інакше? Як же ви це тоді зробили?

ШТУРМОВИК. Як я маю вам це показати, коли ви видудлили все моє пиво?

РОБІТНИК. Так, правильно. Без пива ви цей фокус не зробите. А інших фокусів ви не знаєте? Ви ж маєте знати ще більше фокусів.

ШТУРМОВИК. Хто це «ви»?

РОБІТНИК. Я маю на увазі вас, молодих людей.

ШТУРМОВИК. Он як.

СЛУЖНИЦЯ. Але ж, Тео, це був просто жарт пана Лінке!

РОБІТНИК *(уважає за краще залагодити все).* Ви ж не образилися?

КУХАРКА. Я принесу вам іще пива.

ШТУРМОВИК. Не треба. Я вже встиг змочити горло.

КУХАРКА. Та пан Тео розуміє жарти.

ШТУРМОВИК *(до робітника).* Чому ви не сідаєте? Ми не кусаємося.

Робітник сідає.

ШТУРМОВИК. Живи сам і давай жити іншим. І трохи жартів. Чому б і ні? Ми суворі лише щодо поглядів.

КУХАРКА. І правильно робите.

РОБІТНИК. Ну, і які зараз погляди?

ШТУРМОВИК. Погляди – хороші. А ви іншої думки?

РОБІТНИК. Ні. Мені просто здається, що ніхто нікому не скаже, що він насправді думає.

ШТУРМОВИК. Ніхто нікому не скаже? Чого б це? Мені кажуть.

РОБІТНИК. Справді?

ШТУРМОВИК. Сам, звичайно, ніхто не прийде, щоби розповісти, що він думає. Самим треба туди йти.

* Моабіт *(нім. Moabit)* – у 20–30-ті рр. XX ст. промисловий район у центрі Берліна.

РОБІТНИК. Куди?

ШТУРМОВИК. Ну, скажімо, на біржу праці. Ми ж щоранку ходимо на біржу праці.

РОБІТНИК. Там буває, що хтось із наших може обурюватися, ваша правда.

ШТУРМОВИК. Еге ж.

РОБІТНИК. Але ви так можете лише раз знайти когось одного, а потім вас упізнаватимуть. І тоді вони знову замовкнуть.

ШТУРМОВИК. Чого це мене повинні впізнавати? Може, показати вам, як я залишаюся невпізнаним? Вам ж подобаються фокуси? Один фокус можна спокійно показати, бо їх у нас багато. І я завжди повторюю, що коли вони побачать, яка у нас макітра розуму, і що за жодних, хай навіть яких заплутаних обставин їм не вдасться прослизнути, то вони, мабуть, усе ж здадуться.

СЛУЖНИЦЯ. Авжеж, Тео, розкажи, як ви це робите!

ШТУРМОВИК. Що ж, уявімо, що ми на біржі праці на Мюнцштрассе. Скажімо (*дивиться на робітника*), ви стоїте переді мною у черзі. Але спочатку мені треба трохи підготуватися. (*Виходить*).

РОБІТНИК (*підморгує шоферові*). Ну, зараз побачимо, як вони це роблять.

КУХАРКА. Усіх марксистів треба повиловлювати, бо неможливо ж терпіти, як вони скрізь несуть розпад.

РОБІТНИК. Ага.

Штурмовик повертається.

ШТУРМОВИК. Я, звичайно ж, у цивільному лахмітті. (*До робітника*). Що ж, починайте обурюватися.

РОБІТНИК. Чим?

ШТУРМОВИК. Ну не треба так. У вас завжди щось знайдеться.

РОБІТНИК. У мене? Ні.

ШТУРМОВИК. Та ви ж стріляний горобець. Ви ж не буде стверджувати, що все тіп-топ?!

РОБІТНИК. А чому ні?

ШТУРМОВИК. Ну так не вийде. Якщо ви не будете підігравати, то нічого не вийде.

РОБІТНИК. Що ж, гаразд. Зараз іще добалакаюся на свою голову. Змушують стовбичити тут, ніби наш час узагалі нічого не вартий. А я, між іншим, добрих дві години сюди від Руммельсбурга протопав.

ШТУРМОВИК. Це нікуди не годиться. Руммельсбург у Третьому Рейху не став далі від Мюнцштрассе, ніж за часів Веймарської республіки товстих бонз. Давайте по-серйозному!

КУХАРКА. Та це ж як вистава в театрі, Франце, ми ж знаємо, що це лише гра і аж ніяк не те, що ти думаєш.

СЛУЖНИЦЯ. Ви просто граєте, так би мовити, такого невдоволеного! І вам нічого турбуватися, що Тео щось не так зрозуміє. Він же просто хоче дещо показати.

РОБІТНИК. Гаразд. Тоді я скажу: «Усі штурмовики з усіма їхніми чеснотами можуть поцілувати мене в одне місце. Я за марксистів і євреїв».

КУХАРКА. Але ж Франце!

СЛУЖНИЦЯ. Так не можна, пане Лінке!

ШТУРМОВИК (*сміючись*). Гей, чоловіче! Та я підійду до найближчого вуличного поліцейського і вас одразу ж заарештують! Невже у вас немає хоч на ламаного гроша фантазії? Вам треба сказати щось таке, щоб за певних умов ви могли ще викрутитися, щось таке, що справді можна почути.

РОБІТНИК. Гаразд, але тут уже ви маєте зробити мені послугу і спровокувати мене.

ШТУРМОВИК. Цим уже давно нікого не заманиш. Я міг би сказати: «Наш фюрер – найвеличніша людина, яка тільки ступала по нашій землі, величніша, ніж Ісус Христос і Наполеон разом узяті», а ви тоді найбільше, що зможете сказати: «Нехай буде і так». Я вже краще піду іншим шляхом і скажу: «Базікати вони вміють. Усе пропаганда. Тут вони – майстри. Знаєте жарт про Геббельса і двох вошей? Ні? Що ж, дві воші посперечалися, яка пробіжить першою від одного кутика рота до іншого. І виграла та, яка оббігла навколо голови ззаду через потилицю. Так коротше».

ШОФЕР. Он як?

Усі сміються.

ШТУРМОВИК (*до робітника*). Ну, тепер ви маєте ризикнути розв'язати свого язика.

РОБІТНИК. Але цього не достатньо, щоб я підтримав таку відверту балаканину. Саме такий жарт може вказувати на те, що ви все-таки шпик.

СЛУЖНИЦЯ. Він правий, Тео.

ШТУРМОВИК. От мерзотники! Як же ви мене розлютили! Всі бояться навіть пискнути.

РОБІТНИК. Це ви зараз всерйоз сказали чи так, ніби ви досі на біржі праці?

ШТУРМОВИК. Це теж на біржі праці.

РОБІТНИК. Якщо ви так скажете на біржі праці, то я вам скажу на біржі праці: «Береженого Бог береже. Мені страшно, я без револьвера».

ШТУРМОВИК. Я маю дещо тобі сказати, друже, якщо для тебе так важлива обережність: «Ти такий обережний, то й будь собі обережним, а потім раптом опинишся у Службі добровільної праці*».

РОБІТНИК. А якщо не бути обережним?

ШТУРМОВИК. Тоді однаково там опинишся. Я це й намагаюся довести. Все ж цілком добровільно. Подобається така добра воля?

РОБІТНИК. От зараз комусь, якби він був із хороброго десятку і якби ви з ним отак стояли перед входом до біржі праці, дивлячись на нього своїми блакитними очима, можливо, йому і закортіло б додати міцне слівце про Службу добровільної праці. Що б він міг тут такого сказати? Можливо: «Вчора знову п'ятнадцять пішло. Я ніяк не міг збагнути, як вони цих людей переконують, коли все добровільно, й отримують за це не більше, ніж коли нічого не робити, але ж їсти їм тоді потрібно більше? А тоді я почув

* Служба добровільної праці (*нім.* Freiwilliger Arbeitsdienst) – введена для безробітних іще у 1931 р. у Веймарській республіці на вимогу НСДАП. Після приходу до влади нацистів її використовували для реалізації програми озброєння. У 1935 р. реорганізована в Імперську службу праці (*нім.* Reichsarbeitsdienst).

історію про доктора Лея* і кішку, і все, звичайно ж, зрозумів. Знаєте цю історію?»

ШТУРМОВИК. Ні, не знаємо.

РОБІТНИК. Що ж, доктор Лей вирушає в коротку ділову поїздку, організовану товариством «Сила через радість»**, і зустрічається з якимсь бонзою часів Веймарської республіки, імені вже не пригадаю. Можливо, це було навіть у концтаборі, але ж доктор Лей туди не піде, бо дуже розумний. І от бонза відразу запитує, як йому вдається примусити робітників жерти все підряд, хоча раніше вони такого не терпіли б? Тоді доктор Лей показує на кішку, яка ніжиться на сонці, й каже: «Припустимо, ви хочете дати їй чималу порцію гірчиці так, щоби та проковтнула її, не важливо, подобається це їй чи ні. Як ви це зробите?» Бонза бере гірчицю і намазує нею тваринці пащу, зрозуміло, що та випльовує йому те все прямо в обличчя і навіть не думає ковтати, натомість добряче дряпає його! «Ні, чоловіче, – каже доктор Лей своїм приязним голосом, – це неправильно. Дивіться!» Він управним рухом бере гірчицю і як вліпить нещасній тварині прями́сінько під хвіст. *(До жінок.)* Ви вже вибачайте, але з пісні слів не викинеш. *(Продовжує.)* Тварина, не тямлячи себе від жахливого болю, одразу ж

* Роберт Лей (нім. Robert Ley) – один із провідних діячів нацистської Німеччини, рейхсляйтер НСДАП, керівник об'єднаної профспілки робітників і роботодавців «Німецький трудовий фронт» (нім. Deutsche Arbeitsfront).

** «Сила через радість» (нім. «Kraft durch Freude») – державне об'єднання в нацистській Німеччині, яке входило до складу «Німецького трудового фронту» і мало обласшовувати дозволя населення. Найбільший організатор туристичних поїздок у Третью Рейху.

намагається все виллизати. «Бачите, добродію, – каже тоді доктор Лей, тріумфуючи, – тепер вона їсть! І добровільно!»

Сміються.

РОБІТНИК. Так, дуже смішно.

ШТУРМОВИК. Оце вже краще вийшло. Служба добровільної праці – це улюблена тема. Найгірше, що в нікого вже не вистачає духу піднятися на спротив. Вони будуть нас гівном годувати, а ми їм за це дякувати будемо.

РОБІТНИК. Ні, неправда. Стою я оце нещодавно на Александерплац і думаю, чи записатися до Служби добровільної праці імпульсивно, чи зачекати, доки мене туди заженуть штурханами. Аж тут із продуктового магазину виходить якась низенька та худенька жіночка, видно, дружина якогось пролетаря. «Стоп, – кажу я, – відколи це у Третью Рейху з'явилися пролетарі, якщо у нас національна єдність? Якщо вона навіть Тіссена* не оминула?» «Ні, ви тільки послушайте, – каже вона, – як вони підняли ціни на маргарин! Було 50 пфенігів, а стала ціла марка! І ви хочете переконати мене, що це така національна єдність?» «Жіночко, – кажу я, – ви обережніше з такими речами, як оце мені зараз сказали, я ж бо націоналіст до самих кісток». «Кістки, – каже вона, – але без м'яса, а хліб печуть лише із висівок». Аж до такого у неї дійшло! Я стою геть

* Франц Тіссен (нім. Franz Thyssen) – багатий німецький фабрикант, який фінансово підтримував НСДАП до її приходу до влади, але після цього втратив свій вплив, будучи змушеним увійти до складу підконтрольного Роберту Лею Німецького трудового фронту. Після початку Другої світової війни 2 вересня 1939 р. емігрував із Німеччини та виступав проти нацистів у біографічній книзі «Я фінансував Гітлера».

спантеличений і бурмочу: «То купуйте масло! Воно й для здоров'я краще! Ви навіть не думайте економити на їжі, бо це послабить національну єдність, а ми собі цього дозволити не можемо, маючи таких ворогів, які оточили нас аж до найвищих посад... Так нас застерігають». «Авжеж, – каже вона, – ми всі залишаємося нацистами аж до останнього подиху, а таке може трапитися зовсім скоро, якщо взяти до уваги загрозу війни. Але от нещодавно, – каже вона, – хотіла я віддати свій найкращий диван для фонду “Допомога взимку”*, бо Герінг**, кажуть, мусить спати вже на голій підлозі весь у клопотах через природні ресурси. А мені там у фонді кажуть, що їм краще підійшло би піаніно для товариства “Сила через радість”, чи ви таке чули? Вони щось там не кують і не мелють. Зношу я знову донизу свій диван від фонду “Допомога взимку” і прямісінько до продавця старих речей, який за рогом, бо вже давненько хотіла купити четвертинку кілограма масла. А в магазині молочних продуктів мені кажуть: “Масла сьогодні немає, фольксгеносін***, чи не хочете гармату?” “Давайте, – кажу я”, – це вона так каже. А я кажу: “Але що ж це таке, навіть вам, жіночко, гармати? На порожній шлунок?” “Е-е

* Фонд «Допомога взимку» (нім. Winterhilfe) – громадський фонд у нацистській Німеччині, який збирав грошові та різні матеріальні пожертвування і мав допомагати бідним і бездомним людям, підтримуючи ідею національної єдності.

** Герман Вільгельм Герінг (нім. Hermann Wilhelm Göring) – політичний, державний і військовий діяч нацистської Німеччини. Із жовтня 1936 р. відповідав за виконання чотирирічного плану (нім. Vierjahresplan), у межах якого відбувалося швидке озброєння та підготовка нацистської Німеччини до майбутньої війни.

*** Фольксгеносе / фольксгеносін (нім. Volksgenosse / Volksgenossin) – офіційне звертання в нацистській Німеччині до чоловіка / жінки, які мали повноцінні громадянські права.

ні, – каже вона, – якщо вже доведеться помирати з голоду, то треба рознести все на друзки, весь цей непотріб із Гітлером на чолі...” “Та ви що... – кажу я. – Та ви що!” – кричу я перелякано... “...із Гітлером на чолі ми навіть Францію переможемо, – каже вона. – Якщо вже ми добуваємо бензин із шерсті!” “А шерсть?” – кажу я. “Шерсть, – каже вона, – її ми видобуваємо тепер із бензину. Адже вона нам теж потрібна, шерсть! І якщо інколи справді якийсь хороший шматок ще зі старих добрих часів потрапить до фонду “Допомога взимку”, то його можуть прихопити лише довірені особи, – каже вона. – Якби тільки Гітлер знав про це! А вони там кажуть, що він узагалі нічого не знає, моя хата скраю, він, кажуть, до університетів не ходив і консерваторій не закінчував”. Ну, я просто мову втратив від таких деморалізаторських слів. “Панночко, – кажу я, – зачекайте тут. Мені треба швиденько на Александерплац!» Але, що ви думаєте? Коли я повернувся зі службовцем, то вона не дочекалася! (Припиняє грати роль.) І що ви на це скажете?

ШТУРМОВИК (продовжує грати роль). Я? Так, що ж мені тут сказати? Я тут, мабуть, подивлюся з осудом. «Одразу побіг на Александерплац, – скажу я, мабуть. – Та з тобою треба тримати язик за зубами!»

РОБИТНИК. Треба. Зі мною треба. Якщо щось мені довірите, то вважайте, що пропали. Я знаю свої обов'язки справжнього фольксгеносе. Хай-но тільки рідна мати нашепче мені на вухо щось про підвищення цін на маргарин або що, та я одразу ж побіжу до найближчого відділку штурмовиків. Та я рідного брата закладу, якщо той надумає обурюватися через Службу добровільної праці.

Навіщо мені така наречена, якщо вона пише, що їй зробили живота у трудовому таборі під вигуки «Гайль Гітлер!»? Та я подам на неї у розшук, і ніякого аборту, бо якщо ми не будемо так робити, якщо не налаштуємося проти власної крові та плоті, то Третій Рейх, який ми цінуємо понад усе на світі, не матиме підтримки. – А зараз краще зіграв? Ви задоволені мною?

ШТУРМОВИК. Гадаю, що цього буде досить. *(Продовжує грати роль.)* А тепер можеш спокійно отримати свою відмітку в паперах, мені з тобою все зрозуміло, нам усім із тобою все зрозуміло, правда, друзяки? Але на мене ти можеш покластися, друже. Можеш говорити все, що завгодно, бо я німий, як могила. *(Б'є його рукою в плече. Припиняє грати роль.)* Що ж, а тепер заходьте до біржі праці, й вас там одразу ж схоплять.

РОБІТНИК. І навіть якщо ви не вийдете з черги, аби піти вслід за мною?

ШТУРМОВИК. Навіть тоді.

РОБІТНИК. І навіть якщо ви не будете нікому підморгувати, що виглядало би дуже підозріло?

ШТУРМОВИК. Навіть якщо не буду нікому підморгувати.

РОБІТНИК. А як же вам це вдасться?

ШТУРМОВИК. Еге ж, вам би хотілося знати цей фокус! Устаньте, а зараз поверніться спиною. *(Повертає його за плечі так, щоб усі бачили спину. Потім до служниці.)* Бачиш?

СЛУЖНИЦЯ. Там на ньому є хрест, білий хрест!

КУХАРКА. Посередині плеча!

ШОФЕР. І справді.

ШТУРМОВИК. А як він міг туди потрапити? *(Показує свою долоню.)* Ось цей маленький білий крейдяний хрест, відбиток якого в натуральну величину ви бачили!

Робітник знімає куртку і роздивляється хрест.

РОБІТНИК. Гарна робота.

ШТУРМОВИК. Непогано, еге ж? Я крейду зі собою завжди ношу. Авжеж, тут треба мати голову на плечах, це вам не по стандартній схемі. *(Задоволено.)* А тепер час вирушати до Райнікендорфа... *(виправляє себе)* ...у мене ж там тітка. Чого ти так витріщилася на мене, Анно? Напевно, нічого не зрозуміла в цьому фокусі, еге ж?

СЛУЖНИЦЯ. Та ні. Невже ти вважаєш мене такою дурною?

ШТУРМОВИК *(удаючи, ніби йому зіпсували весь настрій, подає їй руку).* Витри.

Вона витирає йому долоню рушником.

КУХАРКА. Саме такі засоби слід використовувати, адже вони тільки й думають про розпад і знищення всього, що зробив наш фіюрер і через що нам заздять усі народи.

ШОФЕР. Як ви кажете? А, так, саме так. *(Виймає годинник.)* То я ще піду помію автомобіль. Гайль Гітлер! *(Іде.)*

ШТУРМОВИК. А що це за один?

СЛУЖНИЦЯ. Спокійна людина. Зовсім аполітичний.

РОБІТНИК (*устає*). Добре, Мінно, я теж піду. І не ображайтесь через пиво. Я ще раз переконався, що ніхто не проскочить, якщо задумає щось проти Третього Рейху. Можна бути спокійним. Ну, а я, я з такими небезпечними елементами не стикаюся. Я залюбки дав би їм відкоша. Тільки от мені не вистачає вашої винахідливості. (*Зрозуміло і чітко.*) Що ж, Мінно, дуже дякую і гайль Гітлер!

ІНШІ. Гайль Гітлер!

ШТУРМОВИК. Якщо дозволите, ось вам одна маленька порада: не вдавайте з себе невинного. Це підозріло. Зі мною можна попустити віжки. Я жарти розумію. Гаразд, гайль Гітлер!

Робітник іде.

ШТУРМОВИК. Якось надто рано вони пішли, ці братики. Здається, їх це зачепило за живе! Не варто було мені казати про Райнікендорф. Вони ж скрізь винюхують, немов сторожові пси.

СЛУЖНИЦЯ. Я ще хотіла у тебе дещо запитати, Тео.

ШТУРМОВИК. Давай, кажи!

КУХАРКА. Піду розкладу білизну. Я ж теж була колись молодю. (*Йде.*)

ШТУРМОВИК. Що таке?

СЛУЖНИЦЯ. Але я скажу, якщо пообіцяєш, що не образишся на мене, інакше нічого не скажу.

ШТУРМОВИК. Звучить небезпечно.

СЛУЖНИЦЯ. Ні, тоді я нічого не казатиму. Ти образишся.

ШТУРМОВИК. Ну давай, кажи вже!

СЛУЖНИЦЯ. Це тільки тому, що... мені так незручно... мені потрібні з тих грошей 20 марок.

ШТУРМОВИК. 20 марок?

СЛУЖНИЦЯ. От бачиш? Образився.

ШТУРМОВИК. Зняти 20 марок із ощадної книжки, неприємно таке чути. А для чого тобі ці 20 марок?

СЛУЖНИЦЯ. Мені незручно про це говорити.

ШТУРМОВИК. Он як? Не хочеш про це говорити? Дивно.

СЛУЖНИЦЯ. Я знаю, що ти тут зі мною не погодишся, тому я не хотіла б одразу казати в чому річ, Тео.

ШТУРМОВИК. Якщо ти мені не довіряєш...

СЛУЖНИЦЯ. Та ні, довіряю.

ШТУРМОВИК. То ти гадаєш, ми повинні закрити нашу ощадну книжку?

СЛУЖНИЦЯ. Як ти можеш таке говорити?! Та у мене ж навіть якщо зняти ці 20 марок, усе ще залишаться на рахунку 97 марок.

ШТУРМОВИК. Не треба тут переді мною так детально звітувати. Я і так знаю, скільки там. Тільки мені здається, що ти хочеш розірвати наші стосунки, бо, мабуть, заграєш уже з кимсь іншим. Можливо, ти хочеш доручити йому перевіряти стан рахунку?

СЛУЖНИЦЯ. Ні з ким я не заграю.

ШТУРМОВИК. Тоді скажи для чого?

СЛУЖНИЦЯ. Ти ж не хочеш їх мені дати.

ШТУРМОВИК. А звідки мені знати, що це не піде на якісь погані справи? Я відчуваю на собі відповідальність.

СЛУЖНИЦЯ. Тут немає нічого поганого. Якби мені не було так потрібно, то я не просила б, ти ж знаєш.

ШТУРМОВИК. Я нічого не знаю. Я знаю лише одне, що все це виглядає як дуже темна справа. Навіщо тобі так раптово потрібні 20 марок? Це ж чималі гроші. Ти вагітна?

СЛУЖНИЦЯ. Ні.

ШТУРМОВИК. Упевнена?

СЛУЖНИЦЯ. Так.

ШТУРМОВИК. Якби я тільки почув, що ти надумалася вчинити щось протиправне, якби я хоча б запідозрив щось таке, то на цьому було б усе, можеш не сумніватися. Ти, мабуть, про це чула? Все, що робиться проти зародку – найтяжчий злочин, який ти тільки можеш учинити. Якщо німецький народ не буде розмножуватися, то з його історичною місією покінчено.

СЛУЖНИЦЯ. Але, Тео, я не розумію, про що ти говориш. Тут і близько нічого такого немає, я тобі одразу сказала б, адже це і тебе стосувалося б. Але якщо ти мене в такому підозрюєш, то я скажу. Все через те, що я хочу докласти грошей для Фріди на зимове пальто.

ШТУРМОВИК. А чого це твоя сестра не може купити пальто для себе сама?

СЛУЖНИЦЯ. Але ж її пенсії інваліда на це не вистачить. Це ж лише 26 марок у місяць.

ШТУРМОВИК. А як же фонд «Допомоги взимку»? Ось у чому проблема: у вас немає довіри до націонал-соціалістичної держави. Це видно вже з таких розмов, які ведуться на цій кухні. Думаєш, я не помітив, що тобі не сподобався мій експеримент?

СЛУЖНИЦЯ. Як це не сподобався?

ШТУРМОВИК. Авжеж, не сподобався. Так само як і обом братикам, що так швидко пішли!

СЛУЖНИЦЯ. Якщо хочеш почути правду, то мені таке теж не подобається.

ШТУРМОВИК. І що ж тобі не подобається, дозволь поцікавитися?

СЛУЖНИЦЯ. Те, що ти обманюєш своєю грою та фокусами цих бідолах. Мій батько теж безробітний.

ШТУРМОВИК. Он як? Саме цього я очікував. Я однаково зробив власні висновки із розмови з цим Лінке.

СЛУЖНИЦЯ. Чи не хочеш ти сказати, що заманив його у пастку, коли він погодився виконати твоє прохання, а ми всі його ще й підштовхували до цього?

ШТУРМОВИК. Я не скажу нічого, я вже тобі казав. А якщо тобі щось не подобається у тому, що я роблю, виконуючи свої обов'язки, то можеш сама прочитати у «Моїй боротьбі», як сам фюрер не цурався перевіряти погляди народу і що це тривалий час було його професією ще тоді, коли він був на службі в рейхсвері, і це робилося заради Німеччини та принесло найбільші плоди.

СЛУЖНИЦЯ. Якщо ти зі мною так, Тео, то мене цікавить, чи отримаю я ці 20 марок і більше нічого.

ШТУРМОВИК. Мушу тобі сказати, що я зараз не налаштований відривати від себе бодай щось.

СЛУЖНИЦЯ. Що значить, відривати від себе? Це мої гроші чи твої?

ШТУРМОВИК. Якось дуже дивно ти почала зараз говорити про наші спільні гроші! То, можливо, ми позбулися

євреїв із нашого життя, щоби з нас тепер почали смоктати кров наші ж співвітчизники, свої ж фольксгеносе?

СЛУЖНИЦЯ. І що ти таке говориш через якісь 20 марок?

ШТУРМОВИК. У мене багато витрат. Лише чоботи обійшлися мені в 27 марок.

СЛУЖНИЦЯ. Але ж вам їх дали на службі?

ШТУРМОВИК. Еге ж, ми так думали. Тому я і вибрав собі кращий сорт, із гамашами. А потім вони виставили рахунок – і вже нікуди було діватися.

СЛУЖНИЦЯ. 27 марок лише за чоботи? А які ще інші витрати?

ШТУРМОВИК. Не можу пригадати. Й узагалі не треба влаштовувати мені допит. Можеш заспокоїтися, я тебе не обману. А щодо тих 20 марок, то я ще маю подумати.

СЛУЖНИЦЯ *(плачучи)*. Тео, але ж не може бути так, що ти мені кажеш, ніби з грошима все в порядку, а насправді – ні? Я вже навіть не знаю, що й думати. У нас же має бути ще 20 марок від усієї суми?!

ШТУРМОВИК *(хлопає її по плечу)*. Але хто тобі сказав, що у нас більше нічого не залишилося на ощадній книжці? Це абсолютно неможливо. На мене ж ти можеш поклас-тися. Якщо ти мені щось довірила, то вважай, що закрила у сейфі. Ну, чи довіряєш ти знову своєму Тео?

Вона плаче і не відповідає.

ШТУРМОВИК. Це лише нервовий зрив. Ти надто багато працюєш. Що ж, мені час іти на нічні тренування. А в п'ятницю я за тобою зайду. Гайль Гітлер. *(Іде.)*

Служниця намагається вгамувати сльози і ходить у розначі туди-сюди кухню. Кухарка повертається із корзиною з білизною.

КУХАРКА. Що тут у вас таке? Посварилися? Тео ж такий молодець. Побільше б таких. Сподіваюся, нічого серйозного?

СЛУЖНИЦЯ *(все ще плачучи)*. Мінно, ви не могли б поїхати до свого брата і сказати йому, щоб він остерігався?

КУХАРКА. Чого?

СЛУЖНИЦЯ. Ну, це я просто так.

КУХАРКА. Через сьогоднішній вечір? Не може такого бути. Тео ж не здатен на таке?

СЛУЖНИЦЯ. Я тепер не знаю, що й думати, Мінно. Він так змінився. Вони його геть знищили. Він потрапив то поганого товариства. Чотири роки ми були разом, а тепер у мене раптом таке відчуття, ніби... Подивіться у мене, будь ласка, на плечі, чи не стоїть там крейдяний хрест?

4

ТОРФ'ЯНІ СОЛДАТИ

Штурмовики кругом чатують,
 А ці, знай собі, дискутують,
 Що Бебель, що Ленін насправді сказав.
 Всіх їх із товстими томами
 І поломаними руками
 Концтабір з'єднав.

*Концтабір Естервеген, 1934 р. Декілька в'язнів розмі-
 шують цемент.*

БРЮЛЬ (*тихо говорить до Дівенбаха*). Тримайся пода-
 лі від Ломана, він не тримає язика за зубами.

ДІВЕНБАХ (*голосно*). Чуєш, Ломане, тут Брюль каже,
 що я повинен триматися від тебе подалі, бо ти не трима-
 єш язика за зубами.

БРЮЛЬ. Свинота.

ЛОМАН. Хто б казав, Юдо! А чому Карла запротори-
 ли до бункера?

БРЮЛЬ. Хочеш сказати, що через мене? Це мені пере-
 пали цигарки бозна-звідки?

ЛОМАН. Коли це у мене були цигарки?

ТЕОЛОГ. Увага!

Патруль СС з'являється вгорі на дамбі.

ЕСЕСІВЕЦЬ. Тут розмовляли. Хто розмовляв? (*Усі мов-
 чать.*) Ще раз почую – і всі будуть у бункері, зрозуміло? Спі-
 вайте!

*В'язні співають перший стовпчик «Пісні торф'яних
 солдатів». Есесівець іде далі.*

Куди тільки око сягає,
 Крізь торф'яник мох стирчить.
 Спів пташок не звеселяє,
 Дуб без листя тихо спить.
 Ми – торф'яні солдати –
 Націлили лопати
 У торф.

ТЕОЛОГ. А чого ви, власне, досі сперечаєтеся?

ДІВЕНБАХ. Не лізь не у своє діло, теоложе, ти в цьо-
 му нічого не тямиш. (*Показуючи на Брюля.*) Вчора під час
 голосування в рейхстагу його партія підтримала зовніш-
 ню політику Гітлера. (*Показує на Ломана.*) А він вважає,
 що вся суть зовнішньої політики Гітлера полягає у війні.

БРЮЛЬ. Але ми там, аби цього не трапилося.

ЛОМАН. Ви вже раз там були, коли розпочалася війна.

БРЮЛЬ. Німеччина взагалі дуже слабка, що стосуєть-
 ся війська.

ЛОМАН. Але ж один крейсер ви вже принесли Гітлеру
 на придане у шлюб.

ТЕОЛОГ (*до Дівенбаха*). Ким ти був? Соціал-демокра-
 том чи комуністом?

ДІВЕНБАХ. Я тримався осторонь.

ЛОМАН. Але тепер ти всередині, у самісінькій середині концтабору.

ТЕОЛОГ. Атас!

Повертається есесівець. Стежить за ними. Поволі Брюль заводить третій стовпчик «Пісні торф'яних солдатів». Есесівець іде далі.

Без угаву ходить варта.
Жоден, жоден не пройде.
Втеча буде смерті варта,
Дріт колючий гріб сплете.

Ми – торф'яні солдати –
Націлили лопати
У торф.

ЛОМАН (відкидаючи лопату). Лише згадаю, що я тут тільки тому, що це ви зруйнували ідею єдиного фронту, то так і кортить бодай тобі черепа проломити.

БРЮЛЬ. Ага! «Не брати вже більше ми, нумо череп проломи», еге ж? Єдиний фронт!! Соловейко, пташечка, тьох да тьох. Вам цього тільки і треба було: виловлювати серед нас нових членів для своєї партії!

ЛОМАН. Авжеж, нехай їх краще Гітлер повиловлює! Ви – зрадники народу!

БРЮЛЬ (рвучко підіймає свою лопату, погрожуючи Ломану, який так само тримає свою лопату наготові). От зараз я тобі!

ТЕОЛОГ. Атас!

Швидко заводить останній стовпчик «Пісні торф'яних солдатів».

Повертається есесівець. Інші співають разом із теологом, продовжуючи розмішувати цемент.

Та страждань ми не покажем.

Вічно не бува зима.

Прийде час, коли ми скажем:

“Ти, Вітчизно, знов моя!”

І торф'яні солдати,

Ми викинем лопати

У торф!

ЕСЕСІВЕЦЬ. Хто це тут кричав про «зрадників народу»?

Усі мовчать.

ЕСЕСІВЕЦЬ. Ви знову за старе? (Звертається до Ломана.) Хто?

Ломан вступився в Брюля, але мовчить.

ЕСЕСІВЕЦЬ (до Дівенбаха). Хто?

Дівенбах мовчить.

ЕСЕСІВЕЦЬ (до теолога). Хто?

Теолог мовчить.

ЕСЕСІВЕЦЬ (до Брюля). Хто?

Брюль мовчить.

ЕСЕСІВЕЦЬ. Даю вам іще п'ять секунд, а тоді запротую вас усіх у карцер, доки не посинієте.

Чекає п'ять секунд. Усі стоять мовчки, втупившись перед собою.

ЕСЕСІВЕЦЬ. У карцер.

5

НА СЛУЖБІ НАРОДУ

Ідуть табірні солдати,
Нишпорки і кати,
Що служать народу в поті чола.
Пресують і мучать,
Лупцюють і душать
І всього лиш за пів гроша.

Концтабір Оранієнбург, 1934 р. Маленький двір між стінами бараків. Доки не розвидніється, чути удари пліткою. Потім видно, як есесівець шмагає в'язня концтабору. Групенфюрер СС стоїть позаду і курить, стоячи спиною до тортур. Потім він іде зі сцени.

ЕСЕСІВЕЦЬ (стомлено сідає на бочку). Чому не працюєм?

В'язень підводиться з підлоги і розпочинає повільними рухами чистити клозет.

ЕСЕСІВЕЦЬ. Чому ти, скотино, не можеш сказати «ні», коли тебе питають, чи ти комуніст? Тебе гамселять, а мені не дають вихідного, хоч і стомився, як собака. Чому не відправлять сюди Клапенрота? Для нього це забава. Якщо той козел довбаний знову вийде у двір (*прислухається*), то візьмеш плітку і лупитимеш об підлогу, зрозумів?

В'ЯЗЕНЬ. Так точно, пане шарфюрере.

ЕСЕСІВЕЦЬ. І це лише тому, що я собі на вас, собаках, уже руки увірвав, зрозуміло?

В'ЯЗЕНЬ. Так точно, пане шарфюрере.

ЕСЕСІВЕЦЬ. Пильнуй!

Іззовні чути кроки, есесівець вказує на плітку. В'язень підіймає її і б'є об підлогу. Оскільки звук звучить неправдоподібно, есесівець стомлено показує на корзину поруч, в'язень б'є по корзині. Кроки ззовні зупинилися. Есесівець швидко і знервовано підхоплюється, вириває плітку у в'язня і б'є його.

В'ЯЗЕНЬ (*тихо*). Не по животі.

Есесівець б'є по сідницях. Групенфюрер СС зазирає.

ГРУПЕНФЮРЕР СС. Бий по животі.

Есесівець б'є в'язня по животі.

6

СУДОЧИНСТВО

Ось судді ступають поштиво,

Яким сказало світило:

«Німецький народ від суду чекає вигід».

Яких саме – забуло сказати.

Тож мусять судді засідати,

Доки не сяде весь народ.

Аугсбург, 1934 р. Кімната для нарад у будівлі правосуддя. За вікном туманний січневий ранок. Гасова лампа кулястої форми досі горить. Дільничний суддя одягає мантію. Хтось стукає у двері.

СУДДЯ. Заходьте.

Заходить інспектор кримінальної поліції.

ІНСПЕКТОР. Доброго ранку, пане суддя.

СУДДЯ. Доброго ранку, пане Талінгер. Я запросив вас у зв'язку зі справою Габерле, Шюнта і Гауніцера. Мені у цьому випадку, якщо чесно, не все зрозуміло.

ІНСПЕКТОР (*дивується*).

СУДДЯ. У документах слідства написано, що магазин, у якому трапився інцидент, ювелірний магазин «Арндт» належить єврею?

ІНСПЕКТОР (*дивується*).

СУДДЯ. А Габерле, Шюнт і Гауніцер і досі, напевно, входять до штурмового підрозділу сім?

Інспектор киває.

СУДДЯ. І їхній штурмовий підрозділ не побачив підстав для власного дисциплінарного покарання для цих трьох?

Інспектор хитає головою.

СУДДЯ. Але ж цілком можна припустити, що з боку штурмового підрозділу, після резонансу, який викликав у тому кварталі зазначений інцидент, розпочато слідство?

Інспектор знижує плечима.

СУДДЯ. Я був би вам дуже вдячний, пане Талінгер, якби перед початком розгляду справи ви коротенько описали її суть. Ви ж не проти?

ІНСПЕКТОР (механічно). Другого грудня минулого року о чверть на дев'яту ранку в ювелірний магазин «Арндт на Шлетов-штрассе» проникли штурмовики Габерле, Шюнт і Гауніцер. Після короткої розмови нанесли п'ятдесятичотирьохрічному Арндту поранення в районі потилиці. Завдано збитків у розмірі одинадцяти тисяч чотирьохсот тридцяти марок. У результаті розслідування кримінальної поліції, розпочатого сьомого грудня минулого року, стало відомо...

СУДДЯ. Любий Талінгере, про це все написано у матеріалах справи. *(Роздратовано показує на скаргу, яка займає лише сторінку.)* Скарга має найстисліший і найжалюгідніший вигляд за всю мою практику, а за останні місяці мені різне довелося побачити! Але про це там все ж написано. Я сподівався почути від вас про деякі неочевидні складники цієї справи.

ІНСПЕКТОР. Так точно, пане суддя.

СУДДЯ. Ну і?

ІНСПЕКТОР. У цій справі немає жодних неочевидних складників, пане суддя.

СУДДЯ. Талінгере, чи не хочете ви сказати, що у цій справі все ясно?

ІНСПЕКТОР (криво всміхаючись). Ні, не так вже й ясно.

СУДДЯ. Повідомляється також про зникнення коштовностей під час цього інциденту. Їх знайшли?

ІНСПЕКТОР. Ні, мені про це нічого не відомо.

СУДДЯ. *(дивується).*

ІНСПЕКТОР. Пане суддя, у мене сім'я.

СУДДЯ. У мене теж, Талінгере.

ІНСПЕКТОР. Так точно.

Пауза.

ІНСПЕКТОР. Цей Арндт, він ж, бачте, єврей.

СУДДЯ. Вже по прізвищу видно, хто він.

ІНСПЕКТОР. Так точно. У кварталі певний час ходили чутки, що тут нібито мав місце також випадок образи расової гідності.

СУДДЯ (з певним полегшенням). Ага! І хто ж був до цього причетний?

ІНСПЕКТОР. Донька Арндта. Їй дев'ятнадцять, і кажуть, що вона гарненька.

СУДДЯ. А чи розслідували цю справу відповідні органи?

ІНСПЕКТОР (стримано). Ні. Чутки невдовзі вщухли.

СУДДЯ. А хто ж їх поширював?

ІНСПЕКТОР. Власник будинку. Такий собі пан фон Міль.

СУДДЯ. Він, напевно, хотів спекатися цього єврейського магазину у своєму будинку?

ІНСПЕКТОР. Ми теж так подумали. Але потім він, схоже, переграв усе по-іншому.

СУДДЯ. Та все ж це могло би, зрештою, пояснити, чому цей Арндт був джерелом певного роздратування серед жителів кварталу. Так що молоді люди діяли у стані своєрідного національного збудження...

ІНСПЕКТОР (впевненим тоном). Не певен, пане суддя.

СУДДЯ. У чому ви не впевнені?

ІНСПЕКТОР. У тому, що Габерле, Шюнт і Гауніцер зможуть виїхати на образі расової гідності.

СУДДЯ. А чому ні?

ІНСПЕКТОР. Ім'я арійця, якого також стосується звинувачення в порушенні законів расової чистоти, як уже зазначалося, ніколи не було згадане у матеріалах справи. Цим чоловіком може бути бозна-хто. Всюди, де є хоч якесь угруповання арійців, серед них може бути й він, хіба не так? А де у нас є такі угруповання арійців? Коротко кажучи,

представники штурму не бажають, щоб це хоч якось афішувалося.

СУДДЯ (нетерпляче). І навіщо ви тоді мені про це кажете?

ІНСПЕКТОР. Бо ви сказали, що у вас сім'я. Аби ви не афішували цього. Якийсь свідок, що живе по сусідству, може якось це зачепити.

СУДДЯ. Розумію. Та я мало що розумію.

ІНСПЕКТОР. Що менше, то краще, між нами кажучи.

СУДДЯ. Вам легко говорити. Мені ж треба виносити вирок.

ІНСПЕКТОР (зухвало). Авжеж.

СУДДЯ. Тоді залишається лише пряма провокація з боку Арндта, інакше у цій справі взагалі не розібратися.

ІНСПЕКТОР. Повністю з вами погоджуюся, пане суддя.

СУДДЯ. Як же тоді штурмовики були спровоковані?

ІНСПЕКТОР. Згідно з їхніми свідченнями, як самим Арндтом, так і безробітним, якого той найняв для прибирання снігу. Вони стверджують, що йшли випити пива, і коли проходили повз магазин, то безробітний Вагнер і сам Арндт вигукували їм услід підлі образливі слова.

СУДДЯ. Свідків у них, мабуть, немає, чи не так?

ІНСПЕКТОР. Та ні. Власник будинку, цей фон Міль, за свідчив, що бачив із вікна, як Вагнер провокував штурмовиків. І співвласник магазину Арндта, пан Штау, був тоді ж пополудні в осередку штурмовиків і підтвердив слова Габерле, Шюнта і Гауніцера, вказавши, що Арндт завжди зневажливо висловлювався на адресу штурмовиків.

СУДДЯ. Ага, то в Арндта є співвласник? Арієць?

ІНСПЕКТОР. Ну, звісно, арієць. Думаєте, він обрав єврея на роль опудала для захисту свого бізнесу?

СУДДЯ. Але ж у такому разі його співвласник не буде свідчити проти нього?

ІНСПЕКТОР (*хитрувато*). А може, й буде.

СУДДЯ (*збентежено*). Навіщо? Магазину ж не дозволять подати прохання про відшкодування збитків, якщо Арндт спровокував Габерле, Шюнта і Гауніцера?

ІНСПЕКТОР. А звідки ви взяли, що для Штау має хоч якесь значення прохання про відшкодування збитків?

СУДДЯ. Не розумію. Так він же співвласник.

ІНСПЕКТОР. Саме так.

СУДДЯ. (*нічого не розуміючи*).

ІНСПЕКТОР. Ми з'ясували – маю на увазі приховано, це неофіційно, – що Штау своя людина в осередку штурмовиків. Він і сам був штурмовиком, а можливо, і досі є. Тому Арндт, імовірно, й узяв його в долю. Штау вже раз був замішаний в одній справі, коли штурмовики завітали до декого. Вони тоді переплутали людину, і не так то легко було потім заховати цю справу у шухляду. Я далекий від того, щоби стверджувати, ніби Штау сам у цьому випадку... Якби там не було, а пальця в рот йому не клади. Але кажу це суто конфіденційно і тільки тому, що ви згадали про свою родину.

СУДДЯ (*хитаючи головою*). Я тільки ніяк не збагну, яким чином пан Штау може бути зацікавлений у тому, щоб магазинів нанесли збитки у розмірі понад одинадцять тисяч марок?

ІНСПЕКТОР. Так, коштовності дійсно зникли. Маю на увазі, що принаймні у Габерле, Шюнта та Гауніцера їх немає. А також вони їх не перепродували.

СУДДЯ. Он як?

ІНСПЕКТОР. Звичайно, не варто очікувати від Штау, що він залишить Арндта співвласником, якщо доведе таку його провокаційну поведінку. І спричинені ним збитки він буде змушений, звичайно ж, відшкодувати для Штау, зрозуміло?

СУДДЯ. Так, принаймні це дуже добре зрозуміло. (*Якусь мить задумливо роздивляється інспектора, який знову дивиться поперед себе без жодних емоцій.*) Так, мабуть, усе вказує на те, що Арндт спровокував штурмовиків. Цей чоловік, схоже, скрізь зумів нажити ворогів. Ви ж казали, що через скандальну поведінку його родини власникові будинку вже доводилося подавати скарги? Я, звісно ж, розумію, що цю справу не можна афішувати, але в будь-якому разі можна припустити, що і з цього боку варто очікувати схвальної реакції, якщо найближчим часом у цьому будинку поменшає мешканців? Дякую вам, Талінґере, ви справді мені дуже допомогли.

Суддя дає інспекторові сигару. Інспектор виходить. У дверях він стикається із прокурором, який заходить у кімнату.

ПРОКУРОР (*до судді*). Чи маєте ви хвилинку для розмови?

СУДДЯ (*обираючи яблуко на сніданок*). Так, маю.

ПРОКУРОР. Ідеться про справу Габерле, Шюнта і Гауніцера.

СУДДЯ (*не відволікаючись*). Так?

ПРОКУРОР. У справі, взагалі-то, все зрозуміло...

СУДДЯ. Так. Я взагалі не розумію, навіщо прокуратура ініціювала судовий процес, чесно кажучи.

ПРОКУРОР. Та невже? Цей інцидент спровокував у кварталі небажаний резонанс. Навіть вважали за потрібне вимагати проведення розслідування.

СУДДЯ. Як на мене, то тут маємо лише очевидний випадок єврейської провокації, і нічого іншого.

ПРОКУРОР. Що за нісенітниця, Голле?! Невже ви вважаєте, що з нашими звинувачувальними протоколами через те, що останнім часом вони набули дещо лаконічного вигляду, взагалі не потрібно ознайомлюватися детальніше? Я так і подумав, що ви без зайвих думок вхопитеся за найпростіший варіант. Але не наламайте дров. І не зчуєтеся, як заgrimите до найглухішої померанської глухомані. А там, повірте, зараз несолодко.

СУДДЯ (*спантеличено припиняє чистити яблуко*). Нічого не розумію. Ви ж не хочете сказати, що будете наполягати на виправданні єврея Арндта?

ПРОКУРОР (*з гідністю*). Ще й як наполягатиму! Він і близько не хотів когось провокувати. Ви вважаєте, що через те що він єврей, його права не можуть бути захищені у суді Третього Рейху? Знаєте що, дуже своєрідних поглядів ви дотримуетесь, Голле.

СУДДЯ (*роздратовано*). Та не дотримуюсь я ніяких поглядів. Я тільки вважав, що у цьому випадку Габерле, Шюнта і Гауніцера спровокували.

ПРОКУРОР. Але ж їх спровокував не Арндт, а той безробітний – ну, як же його звати? – який відкидав сніг, ах так, Вагнер.

СУДДЯ. Про це не згадується у жодному слові вашого звинувачувального протоколу, мій любий Шпіце.

ПРОКУРОР. Власне кажучи, так. До прокуратури надійшла інформація, що штурмовики напали на Арндта. Тому вона була зобов'язана втрутитися. Але якщо під час судового процесу свідок на ім'я фон Міль, наприклад, дасть свідчення, що Арндта під час інциденту взагалі не було на вулиці, натомість цей безробітний – ну, як же його звати? – ах, так, цей Вагнер дозволив собі образливі слова на адресу штурмовиків, то це ж не можна залишити поза увагою.

СУДДЯ (*повертається з небес на землю*). Фон Міль, можете, дасть такі свідчення? Але це ж власник будинку, який хоче спекатися Арндта. Не буде ж він давати свідчення на його користь.

ПРОКУРОР. Чим вам тепер уже фон Міль не вгодив? Чому це він не свідчитиме неправдиво під присягою? Вам, мабуть, невідомо, що фон Міль, окрім членства в СС, має дуже добрі зв'язки в міністерстві юстиції? Я дуже радив би вам не сумніватися у пристойності цього чоловіка, любий Голле.

СУДДЯ. Навіть і не думав. Та й хіба можна сьогодні вважати непристойним бажання позбутися єврейського магазину зі свого будинку?

ПРОКУРОР (*поблажливо*). Доки сплачується орендна плата...

СУДДЯ (*дипломатично*). Але ж він, кажуть, уже якось скаржився на нього через дещо інше...

ПРОКУРОР. Он як? То про це вам відомо? Але ж хто вам сказав, що таким чином він хоче його позбутися? Тим більше, що скаргу забрано? Це, швидше, вказує на особливо гарне порозуміння, чи не так? Любий Голле, не будьте такими наївними.

СУДДЯ (*вже дійсно роздратовано*). Мій любий Шпіце, не все так просто. Його співвласник, про якого я думав, що той його покриватиме, хоче на нього заявити, а власник будинку, який на нього заявив, хоче його покривати. Не так то легко тут розібратися.

ПРОКУРОР. За що ми отримуємо свою зарплату?

СУДДЯ. До біса заплутана справа? Курите бразильські сигари?

Прокурор бере одну сигару, мовчки курять. Потім суддя починає похмуро роздумувати.

СУДДЯ. Але якщо суд встановить, що Арндт не був провокатором, то він може спокійно подавати до «Штурму» скаргу про відшкодування збитків.

ПРОКУРОР. По-перше, він не може подавати таку скаргу проти «Штурму», хіба проти Габерле, Шюнта і Гауніцера, в яких нічого немає – це якщо йому не доведеться задовольнитися цим безробітним – як же його? – правильно, Вагнером. (*З притиском.*) По-друге, він має

дуже добре подумати, перш ніж подавати скаргу проти «Штурму».

СУДДЯ. А де ж він перебуває зараз?

ПРОКУРОР. У лікарні.

СУДДЯ. А Вагнер?

ПРОКУРОР. У концтаборі.

СУДДЯ (*знову з певним полегшенням*). Ну так, зважаючи на обставини, Арндту дійсно навряд чи захочеться подавати скаргу проти «Штурму». А Вагнеру мало ймовірно, що захочеться наполягати на своїй невинності. Але й «Штурм» не думаю, що буде задоволений, якщо єврей залишиться без покарання.

ПРОКУРОР. Так «Штурм» отримає підтвердження у суді, що його представники були спровоковані. А вже чи євреєм, чи марксистом – немає жодного значення.

СУДДЯ (*все ще сумніваючись*). Не зовсім. Під час конфлікту між безробітним Вагнером і штурмовиками, хай там як, було завдано збитків єврейському ювелірному магазину. До штурмовиків все ж залишаються певні питання.

ПРОКУРОР. Так, не може ж бути все ідеально. Ви не можете всім догодити. А кому саме ви хочете догодити, вам має підказувати ваше національне почуття, любий Голле. Можу лише наголосити на тому, що в національно свідомих колах – а я тут маю на увазі одну дуже високо поставлену особу з СС – очікують якраз більшої непохитності від представників німецького суддівства.

СУДДЯ (*глибоко зітхаючи*). Проте правосуддя сьогодні вже не таке просте, мій любий Шпіце. Тут ви не станете заперечувати?

ПРОКУРОР. Авжеж. Але ж тут ви маєте прекрасний вислів нашого міністра юстиції, якого можете дотримуватися: «Право на боці того, що приносить користь німецькому народові».

СУДДЯ (*ледве чутно*). Саме так.

ПРОКУРОР. Тільки не треба боятися. (*Підіймається.*) Тепер вам відомі всі обставини. Тож ніяких труднощів не має бути. Ще побачимося, любий Голле.

Виходить. Суддя дуже незадоволений. Певний час стоїть біля вікна. Потім розгублено гортає матеріали справи. Зрештою він телефонує. Заходить судовий пристав.

СУДДЯ. Приведіть до мене ще раз інспектора кримінальної поліції Талінгера з кімнати для свідків. І, будь ласка, непомітно.

Судовий пристав виходить. Потім іще раз заходить інспектор.

СУДДЯ. Талінгере, ви мені тут ледве такої каші не заварили своєю порадою розглядати цю справу як провокацію з боку Арндта. Виявляється, пан фон Міль готовий за-свідчити під присягою, що провокатором був безробітний Вагнер, а не Арндт.

ІНСПЕКТОР (*незворушно*). Так, так написано, пане суддя.

СУДДЯ. А що на цей раз означає ваше «так написано»?!

ІНСПЕКТОР. Що Вагнер вигукував образливі слова.

СУДДЯ. А це не так?

ІНСПЕКТОР (*зітхаючи*). Так це чи не так, не нам із вами...

СУДДЯ (*емоційно*). Послухайте! Ви перебуваєте у приміщенні німецького суду. Вагнер зізнався чи ні?

ІНСПЕКТОР. Пане суддя, я особисто не навідувався до концтабору, якщо вам це цікаво. У матеріалах розслідування комісаріату – сам Вагнер, як зазначено, має хворі нирки – написано, що він зізнався. Але...

СУДДЯ. Ну от, він зізнався! До чого тут це «але»?

ІНСПЕКТОР. Він ветеран війни, має поранене горло і, як засвідчив Штау, – пригадуєте, співвласник Арндта? – взагалі міг говорити лише пошепки. Яким чином цей фон Міль міг з другого поверху чути, як Вагнер вигукував образливі слова, тоді не зовсім...

СУДДЯ. Що ж, тут можна сказати, що для того, аби показати комусь те, що й Гец фон Берліхінген, не обов'язково потрібен голос. Це можна виразити й одним простим жестом. У мене склалося враження, що прокуратура хоче запропонувати «Штурму» такий варіант, щоби виплутатися із цієї справи. Точніше кажучи, такий варіант і ніякого іншого.

ІНСПЕКТОР. Так точно, пане суддя.

СУДДЯ. А які свідчення дав Арндт?

ІНСПЕКТОР. Що його взагалі там не було, а травму голови він отримав у результаті падіння зі сходів. От і все, що він може казати.

СУДДЯ. Імовірно, цей чоловік геть ні в чому не винен і...

Кінець безкоштовного уривку. Щоби читати далі, придбайте, будь ласка, повну версію книги.